

Democratische kunst is nooit kunst voor het volk

Vrij Nederland 3 april 2006

De kunstenaars die een voorstel hebben gedaan voor een kunstwerk in het Logement van de Tweede Kamer, werkten volgens bekend recept: politici moeten beter luisteren naar het volk. Maar als dit project iets duidelijk heeft gemaakt, is het dit wel: luisteren naar het volk is iets anders dan de kunst van het oordelen.

Pieter Hilhorst

In vroeger tijden was een milde corruptie onder kunstenaars heel gewoon. Als een schilder de opdracht kreeg om een belangrijk en important staatsman te vereeuwigen, wist hij wat hem te doen stond. De opdrachtgever wilde een realistisch portret waarop hij er tien jaar jonger uitzag. Hij wilde zijn gedroomde ik terugzien op het doek. Zonder de overtollige kilo's, zonder de ontluister-

'Enquête naar enquêtes' en 'De Mededelingen-wedstrijd': inzendingen van Martijn Engelbregt, initiatiefnemer én deelnemer van het kunstproject De Dienst. Engelbregt wilde hiermee de mogelijkheden van democratische kunst onderzoeken

de puist. Met deze kleine vleierij kocht de schilder instemming van zijn broodheer. De kunstenaars die een voorstel hebben gedaan voor een kunstwerk in het Logement van de Tweede Kamer hebben geen last van deze milde corruptie. Integendeel. In 2002 kreeg Martijn Engelbregt opdracht van de Tweede Kamer voor een kunstproject voor het Logement van het nieuwe Kamergebouw. Engelbregt deed een oproep: met welk kunstwerk wilt u uw volksvertegenwoordiging dagelijks confronteren? Er kwamen 552 voorstellen binnen. Deze voorstellen en het proces van het kiezen van winnende kunstwerken maakten deel uit van het kunstproject de Dienst. Engelbregt wilde hiermee de mogelijkheden van democratische kunst onderzoeken.

De opdrachtgever is dus de Tweede Kamer. Toch zeggen de kunstenaars hun broodheer onverbloemd de waarheid. Ze zijn keihard in hun oordeel. In de inzending van Lisette van Dommelen (vijfde plaats) is met eurocenten geschreven: *Julie zijn hier voor ons*. De inzenders verwijten de politici dat ze vergeten dat ze in Den Haag zijn om het volk te dienen. Politici laten zich leiden door *De Waan van de Dag*, ze zijn wispelturig – en dus zou op het Plein telkens een ander standbeeld moeten staan – en ze verkopen *Gebakken Lucht*. *De Boterberg* (Begt) is een staatsieportret van het kabinet waarop alle ministers een pakje boter op hun hoofd hebben, en de titel *Geldwolf* spreekt voor zich. De verwijten richten zich ook op andere onderdelen van het overheidsapparaat, blijkens het clownsmasker met een sardonische grijns en gele tanden op het schilderij *De lach van een ambtenaar* (Rbrandt). Hier past maar één woord: *Sorry* (Willum Geerts). De teneur van de meeste inzendingen is dat politici geen benul hebben van het volk dat ze vertegenwoordigen. *Zoveel mensen,*

zoveel zinnen (Jan Juffermans) – een collage van alle voorstellen die naar de Dienst zijn gestuurd – probeert politici te doordringen van de diversiteit van de bevolking. Anderen hebben zich laten inspireren door wat ze missen in Den Haag, zoals het portret van een vrouw van wie alleen de mond niet bedekt is met herfstbladeren: *Geen Blad voor de Mond* heet dit pleidooi voor frank en vrij spreken. Een aantal inzendingen betreft ludieke ideeën om de malaise te doorbreken. Op een creatieve manier proberen ze politici beter te laten luisteren naar het volk. Martijn Engelbregt bedacht een telefoon waarmee een politicus een willekeurige burger aan de lijn krijgt: een *Hotline naar het volk*. Een ander voorstel wil politici de stemming onder de bevolking gewaar laten worden. Bij de installatie *Colour your mood* staat voor de ingang van het parlement een 'spreekzuil'. De zuil bevat een computer met een *touchscreen* waarmee burgers uiting kunnen geven aan de gevoelens die bepaalde maatregelen bij hen oproepen. Ze kunnen een knop indrukken waarmee ze laten weten wat ze vinden van bijvoorbeeld de identificatieplicht. De burger kan laten weten dat hij blij is om dit besluit, of juist wanhopig of verdrietig. Elke emotie heeft een eigen kleur. Aan de emotie 'hoop' is de kleur groen gekoppeld. De emotie die de doorslag geeft, kleurt het plein voor de ingang van de Tweede Kamer. Op deze manier kan de politicus de stemming in het land zintuiglijk ervaren.

De inzendingen zijn soms origineel, maar de kritiek die ze verwoorden op de politiek, is verre van nieuw. Het is het oude verhaal van de kloof tussen de politiek en het volk. Het recept is ook bekend: politici moeten beter luisteren naar de bevolking.

De Groningse hoogleraar intellectuele en theoretische geschiedenis Frank Ankersmit betoogt in zijn boek *Aesthetic Politics* dat dit een heel simplistische visie op politiek is, waarin politici worden gezien als een doorgeefluik van de opinies van de bevolking. Een goed politicus vertolkt niet wat het volk zegt, maar benoemt kwesties waar het electoraat nog niet over heeft nagedacht. Hij bedenkt oplossingen die een totaal nieuw licht werpen op de kwestie. Een goed politicus schept dus iets wat er daarvoor nog niet was. Hij is geen uitvoerder van wat het volk wil, maar een hulpmiddel om tot een oplossing te komen die het volk niet zelf kon bedenken, maar waarmee mensen wel kunnen instemmen.

Koning Salomo is het prototype van deze kunst van het oordelen. Iedereen kent wel het verhaal waarin twee vrouwen beiden beweren de moeder van een kind te zijn. Salomo stelt voor het kind in tweeën te hakken en beide aspirant-moeders een half kind te geven. Eén moeder protesteert en zegt dat zij in dat geval liever wil dat de andere vrouw het hele kind krijgt. Salomo weet dat zij de beste moeder zal zijn en wijst het kind aan haar toe. Een Salomonsoordeel kan ook schuilen in een slimme procedure: het ene kind verdeelt het koekje, en het andere mag als eerste een deel kiezen.

Volgens Ankersmit en de filosofe Hannah Arendt is politiek bij uitstek de kunst van het oordelen. En dat vergt van politici veel meer dan luisteren naar het volk. Het moeilijke aan een oordeel is dat niet vooraf duidelijk is aan de hand van welk criterium iets beoordeeld moet worden. Arendt maakt een onderscheid tussen meten en oordelen. Als je wilt weten wie de langste is in een klas, is dat geen ingewikkelde opgave. Met een meetlint is de juiste ordening zo gemaakt. Maar als je politieke voorstellen wilt beoordelen, kan de procedure nooit zo eendimensionaal zijn. Een plan voor rekeningrijden moet de files terugbrengen en de uitstoot van CO2 verminderen, maar het heeft ook effect op de inkomenspositie van verschillende groepen weggebruikers. Indirect heeft het ook gevolgen voor de economie. De effecten zijn vaak ongewis en werken soms averechts. Door het invoeren van rekeningrijden wordt er meer gebruik gemaakt van secundaire wegen. Die wegen zijn daar niet op ingesteld, waardoor het aantal verkeersdoden kan stijgen. Dat was natuurlijk niet de bedoeling. Ankersmit meent dat het inschatten en beoordelen van averechtse effecten de grootste opgave is voor politici. Het is een kunst om

dat goed te doen. Van deze kunst van het oordelen hebben de inzenders van ideeën voor een kunstwerk geen kaas gegeten. Onvrede over de politiek vindt in hun visie zijn oorsprong in onwil. Als politici maar luisteren naar de bevolking, komt alles goed. Ze getuigen van een fortuyneske simpelheid. Hij zegt wat wij denken en hij doet wat wij willen. Tja. Ze gaan ervan uit dat als de kloof kleiner is, de politiek beter werkt. Ankersmit stelt daarentegen dat de kloof tussen politici en burgers te klein is. Juist omdat bij iedereen de suggestie wordt gewekt dat alle wensen worden meegenomen, hebben politici geen ruimte om iets nieuws tot stand te brengen. Er is één inzender die impliciet deze analyse onderschrijft door een foto in te sturen met *Luisterende Ganzen* (C. Finnimore). We willen geen domme luisteraars, maar slimme oordeelskunstenaars.

Binnen de kunst geldt niet dat de meeste stemmen gelden. Kwaliteit laat zich niet reduceren tot populariteit

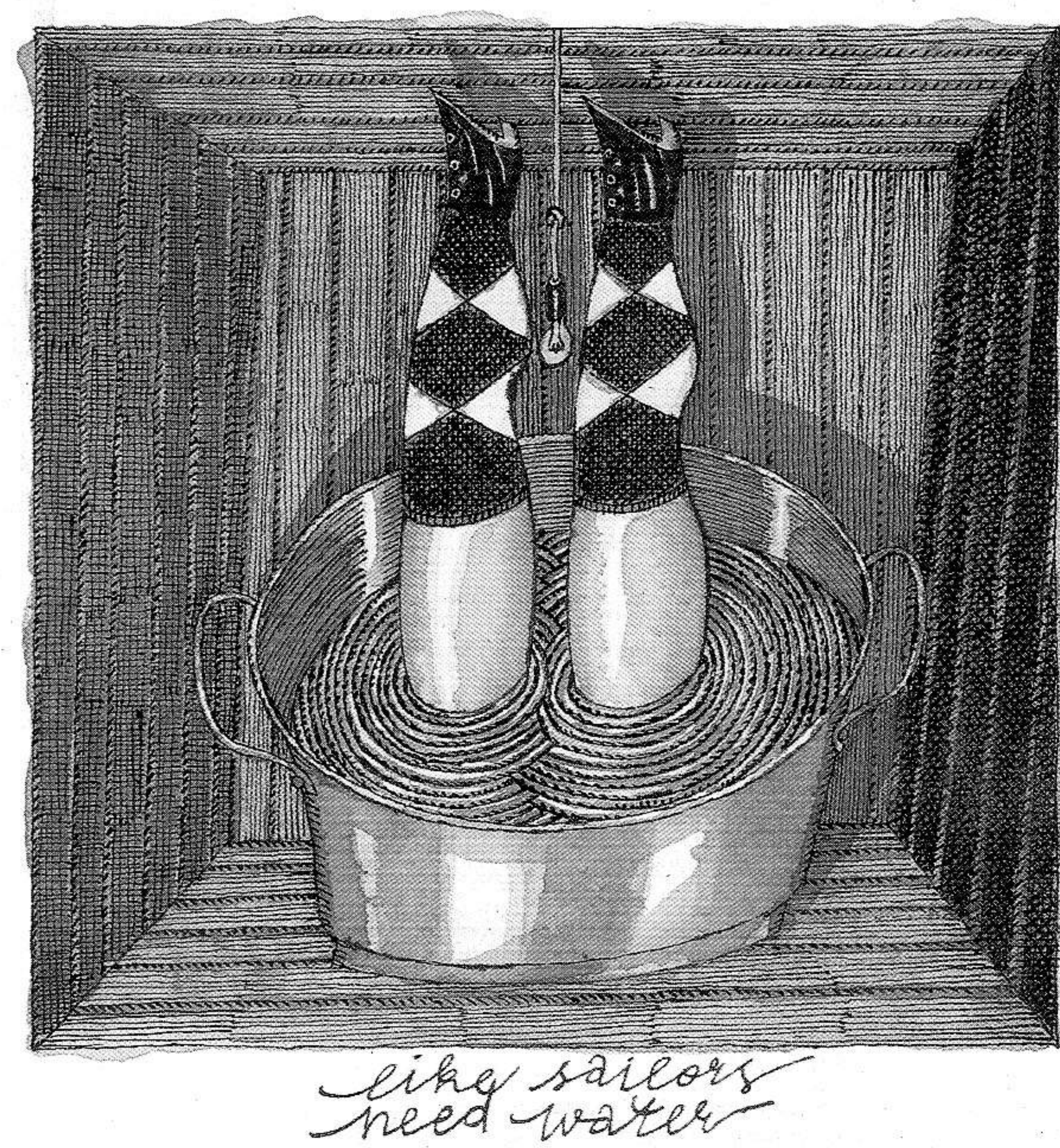
De ironie van de onderneming van de Dienst is dat de onderschatting van de kunst van het oordelen werd geïllustreerd door het proces zelf. Kunstenaar Martijn Engelbregt wilde een onderzoek doen naar de mogelijkheid van democratische kunst. Dat is op zich al een provocatie. Binnen de kunst geldt niet dat de meeste stemmen gelden. Kwaliteit laat zich niet reduceren tot populariteit. Engelbregt had zich daarentegen voorgenomen om het volk te laten kiezen welke kunstwerken in het kader van de Dienst zouden worden gerealiseerd. Maar luisteren naar het volk bleek verre van eenvoudig. Uit de stemmingen op internet over de verschillende inzendingen werd duidelijk dat genuanceerde meningen schaars waren. Er was een schaal gemaakt met cijfers van 1 tot 10, maar de meeste mensen kozen voor een stem op de extremen. Een kunstwerk was helemaal niks of fantastisch. Bovendien werd er zwaar strategisch ge-

stemd. Inzenders mobiliseerden stemmen. Tijdens de looptijd van het project, van 2002 tot 2005, was er veel aandacht in de pers voor de verkiezing van de dichter des vaderlands, waarbij de Groninger Driek van Wissen de stemming had gewonnen; volgens criticiasters had dat meer te maken met zijn campagne dan met zijn kwaliteit. Vanwege veel klachten van indieners bedacht Martijn Engelbregt een beslissingsenquête waarmee Nederlanders konden bepalen hoe het besluit moest worden genomen. Dat leidde tot ingewikkelde constructies, waarbij enen en tienens deels zouden worden geschrapt en verschillende rondes werden ingesteld. Het werd zo al snel een ingewikkelde en ondoorzichtige procedure. Naast het oordeel van de internetters had Engelbregt een commissie van deskundigen bij elkaar geroepen. Ook daar was het niet eenvoudig om tot een afweging te komen. De commissie had blind naar de voorstellen gekeken, wat wil zeggen dat ze niet wisten welk voorstel van welke inzender was. Na veel heen en weer gepraat waren ze tot een eindoordeel gekomen. Pas daarna hoorden de commissieleden wie ze hadden gehonoreerd. Tot hun schrik merkten ze dat ze twee voorstellen van Engelbregt zelf bovenaan de lijst hadden gezet. De ontzetting was groot. De procedure was ontworpen om alleen op kwaliteit te letten en niet op de reputatie van de maker. Het was dus een methode om onpersoonlijk te oordelen. Vrouwe Justitia draagt ook een blinddoek om zich niet door de persoon van de verdachte, maar door de kracht van het bewijs te laten leiden. De einduitkomst van deze onpersoonlijke procedure riep echter juist de verdenking op zich van cliëntelisme. Engelbregt bedenkt een project, selecteert een jury en komt zelf als winnaar uit de bus. Wie gelooft dan nog dat het eerlijk is gegaan? Juist door het blinde kiezen was de verdenking van vriendjespolitiek ontstaan. De jury wilde deze schijn van belangenverstrengeling tot elke prijs vermijden en vond dat haar oordeel niet mee mocht tellen. Zij vond dat Engelbregt vooraf had moeten zeggen dat hij zelf ook meedeed. Sommige inzenders kwamen in opstand. Dimitri Spijk had nooit meegedaan als hij van tevoren had geweten dat zijn kunstwerk in feite een onderdeel was van een pro-

'16 miljoen pagina's' van Engelbregt. De commissieleden hadden 'blind' naar de voorstellen gekeken, maar merkten tot hun schrik dat ze twee voorstellen van initiatiefnemer Engelbregt bovenaan hadden gezet. Wie gelooft dan nog dat het eerlijk is gegaan?

ject van de initiatiefnemer. Hij voelt zich misbruikt. Een andere kunstenaar, Joris Baudoin, is zelfs zo boos dat hij naar de rechter stapte. Het eenvoudig luisteren naar het volk ont-aardde zo al snel in een verbeterde strijd over procedures en spelregels. In die zin begon het project van de Dienst opmerkelijke overeenkomsten te vertonen met Den Haag. Ook daar dreigen meningsverschillen te ver-zanden in juridisch getouwtrek. Burgers willen dat er naar het volk wordt geluisterd, maar als de uitkomst hun niet bevalt, stappen ze naar de rechter. Ook daar willen ze precies van tevoren weten waar ze aan toe zijn. Voor alle denkbare gevallen moet in regels worden vastgelegd wat ieders rechten zijn, en tegelijkertijd wordt er geklaagd over de stropige bureaucratie. De Dienst had niet de politiek veranderd, het project had van kunstenaars politici gemaakt die verzot zijn op procedurele gevechten.

Tjalling Houkema

Toch was er geen enkele inzender die uit deze deconifice de conclusie trok dat er eigenlijk iets mis was met de boodschap van de ingezonden werken. Luisteren naar het volk is iets anders dan de kunst van het oordelen. Maar misschien komt dat ook wel doordat politici de kunst van het oordelen zelden etaleren. Dat bleek ook uit de kamervragen die Fenna Vergeer (SP) stelde over de Dienst. Ze vond het belachelijk dat er van de honderdzigduizend euro die beschikbaar was voor de Dienst, nog maar dertigduizend euro over was voor het realiseren van de winnende kunstwerken. Onder het mom van kunst was er volgens haar honderddertigduizend euro verspild. Voor haar is kunst iets wat je kunt beetpakken, een kunstwerk of een installatie. Het project of het experiment zelf vindt ze ballast, waarop zoveel mogelijk moet worden beknibbeld. Vergeer imiteert daarmee de burgers die ook altijd vinden dat procedures ballast zijn. Ze moeten gewoon doen wat wij willen. Ze ver-

geet dat het proces meer heeft opgeleverd dan het selecteren van de winnende kunstwerken. Het project van de Dienst heeft laten zien dat luisteren naar het volk een simplistische methode is om tot een acceptabele uitkomst te komen. In die zin is het project democratische kunst. Niet omdat op een transparante democratische manier de winnaars zijn gekozen, maar omdat het proces zelf een reflectie is op de werking van democratie. Democratie is, zoals de Amerikaanse politicoloog James Fishkin schrijft, niet alleen stemmen, maar ook delibereren. Democratie is reflecteren op het oordeel dat je hebt. Over smaak valt te twisten. Dat is wat er aan de Dienst vaak heeft ontbroken. Het commentaar dat mensen gaven op de kunstwerken, was erg primair. Er werd ook amper gereageerd op elkaars commentaar. Maar als oordelen een kunst is, is de eerste indruk het vertrekpunt, niet het eindstation. Het winnende kunstwerk van André Boone onderschrijft die conclusie wel. De titel luidt *Het is niet zo*. Dat is een citaat van Abel J. Herzberg uit *Drie rode rozen*: "Denk erom, het is niet zo", dat moest het eerste artikel zijn van ieder politiek program, het moest prijken aan de kop van iedere krant, in de vergaderzalen van ieder parlement en iedere vereniging. Daarmee moest ieder wetboek beginnen en ieder vonnis. Want de kunst van het oordeel begint bij scepsis en zelfreflectie. Van die reflectie geven de inzendingen te weinig blijk. En daardoor is hun kritiek op de politiek te weinig precies.

Eigenlijk lijdten de kunstenaars een beetje aan de milde corruptie van vroeger. Alleen praten ze niet de politiek, maar het volk naar de mond. Want het volk is de eigenlijke opdrachtgever. Martijn Engelbregt heeft het budget van honderdzigduizend euro benoemd als een bijdrage van een cent van alle zestien miljoen inwoners. Dat was meer dan een rekenkundige vondst. Het was een symbolische daad. Het volk werd opdrachtgever. En de kunstenaars vinden heel verrassend dat er meer naar hun opdrachtgever moet worden geluisterd. Democratische kunst wordt zo kunst die de *demos*, het volk, verheerlijkt. Gelukkig weet de winnaar beter: denk erom, het is niet zo.

Het boek 'Dit is Nederland. De Dienstcatalogus' (waarin dit essay in gewijzigde vorm is opgenomen) verschijnt 15 maart, tegelijk met de onthulling van de geselecteerde kunstwerken. Uitgeverij Valiz, 224 pagina's, €9,99, ISBN 9078088028. Informatie: www.de-dienst.nl